

قابلیت‌ها و تنگناهای آمایش سرزمین در منطقه مکران براساس استراتژی کلان ایران

نازیا ملک‌محمودی^{۱*}

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۲

*نویسنده مسئول

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۱۶

© نشریه صنعت حمل‌ونقل دریایی ۱۳۹۸، تمامی حقوق این اثر متعلق به نشریه صنعت حمل‌ونقل دریایی است.

چکیده

هدف اساسی از مدیریت و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین را می‌توان بررسی فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و مسائل جمعیتی و همچنین ظرفیت‌های آشکار و نهان هر منطقه، به منظور بهره‌برداری بهینه از امکانات آن تعریف نمود. منطقه مکران از جمله مناطقی است که می‌تواند آغازی برای پایان بن‌بست‌های موجود اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور باشد که توسعه آن وابسته به طراحی سیاست‌های کارآمد و استفاده بهینه از کارکردهای این منطقه می‌باشد.

در این مقاله، سعی شده است با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی و مدل تحلیلی SWOT، قابلیت‌ها و تنگناهای آمایش سرزمین منطقه مکران بررسی و تأثیر آن بر توسعه شرق کشور و ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی تبیین شود. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد هر چند قرارگرفتن در مسیر بین‌المللی مواد مخدر و قاچاق کالا و ضعف شبکه‌های زیربنایی شامل حمل‌ونقل، تأمین و توزیع انرژی جزء نقاط ضعف و تهدید این منطقه محسوب می‌شود، اما داشتن موقعیت برتر ژئوپلتیکی، دسترسی به آب‌های آزاد از طریق بندر چابهار و سایر بنادر و قرارگیری در مسیر حمل‌ونقل و تأمین و توزیع انرژی، که از مهم‌ترین نقاط فرصت و قوت این بندر است، می‌تواند سهم بسزایی در توسعه شرق کشور داشته باشد. از این رو، تقویت قابلیت‌های ترانزیتی و توسعه آن تا سطح استانداردهای بین‌المللی می‌تواند به عنوان یک راهکار اساسی در جهت دستیابی به تعادل‌های ملی و منطقه‌ای مطرح شود.

واژه‌های کلیدی: ایران، منطقه مکران، آمایش سرزمین، SWOT.

۱- مقدمه

کشور ایران با قرار گرفتن در نقطه تلاقی سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا، در قلب منطقه جنوب غربی آسیا و در مجاورت روسیه، آسیای مرکزی، قفقاز، شبه قاره هند، دنیای عرب و اروپا و همسایگی با ۱۵ کشور که یک سوم آنها محصور در خشکی هستند و با در اختیار داشتن تمامی سواحل شمالی خلیج فارس و بخش قابل ملاحظه‌ای از سواحل دریای عمان و تمامی سواحل جنوبی دریای خزر و حلقه ارتباط این دو گستره آبی استراتژیک و تنوع اقلیمی (نصیری، ۱۳۸۱) از موقعیت ممتاز در منطقه و جهان، برخوردار است.

موقعیت و ساختار طبیعی فضای ایران بر کنش متقابل افراد و گروه‌های اجتماعی تأثیر متفاوتی به جا گذاشته است. از یک سو، با بسترسازی ارتباط میان اقوام و گروه‌ها تعامل آنها را با یکدیگر و با سکنه فلات ایران آسان نموده است و از سوی دیگر، جنبه‌های وحدت‌بخش کلان سرزمینی بر شکل‌گیری روابط و پیدایش خصلت‌های کلان ملی تأثیر گذاشته و موجب جنبه‌های تفکیک‌ساز فضا، شکل‌گیری تفاوت‌ها و فصل‌های ناحیه‌ای درون آن شده است (حافظنیا، ۱۳۸۱).

۱-۱- بیان مسئله

ساماندهی محیط طبیعی و ایجاد محیط جغرافیایی از رایج‌ترین و پیچیده‌ترین فعالیت‌های بشر بوده است که به موازات توسعه جوامع بشری، مراحل متعددی را پیموده است. در کشور ما طرح‌های توسعه ناحیه‌ای، آمایش سرزمین و توسعه و عمران بارها مورد مطالعه و اجرا قرار گرفته‌اند اما به نتیجه مطلوب نرسیده‌اند. این مقاله بر آن است تا با استفاده از مهم‌ترین شاخصه مدل SWOT یعنی انتخاب مطلوب‌ترین استراتژی‌ها و شناسایی نقاط ضعف و تهدید و تبدیل آنها به نقاط قوت و فرصت، به شناسایی راهبردهای توسعه منطقه مکران بپردازد.

۱-۲- ضرورت انجام پژوهش

سواحل دریای مکران به دلیل خارج بودن از محدوده پرتنش خلیج فارس و تنگه هرمز و دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی از بعد ملی به عنوان محور توسعه شرق کشور و از بعد فراملی به عنوان پل ارتباطی کشورهای آسیای میانه و جنوب شرق آسیا محسوب می‌شود و می‌تواند نقش بزرگ‌ترین پایانه اقتصادی در شرق کشور را ایفا نماید.

بندر چابهار مهم‌ترین موقعیت جغرافیایی را در سواحل مکران و دریای عمان دارد. علاوه بر این در بندر جاسک نیز شاهد موقعیت استراتژیکی بسیار مهمی هستیم که این دو نقطه را می‌توان به عنوان دو دروازه ورودی به سواحل مکران دانست. به نظر می‌رسد که با شناسایی نقاط ضعف و قوت و همچنین ارائه راهکارهایی در جهت آمایش فضای سرزمینی مکران، این منطقه شاهد شکوفایی باشد.

۱-۳- پیشینه پژوهش

در خصوص ضرورت اجرای طرح توسعه محور شرق که منطقه مکران هم یکی از زیرمجموعه‌های آن می‌باشد، ستاری فر و همکاران به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه محور شرق یک الزام ملی است و در این راه باید یک تعامل سازنده در عرصه ملی، منطقه‌ای و جهانی در میان مسئولان و مردم وجود داشته باشد (ستاری فر و همکاران، ۱۳۸۸).

ابراهیم‌زاده به ارزیابی اجرای طرح توسعه محور شرق پرداخته و به این نتیجه رسیده است که پس از ۱۶ سال به طور متوسط کمتر از ۵۰٪ اهداف در بخش‌های اقتصادی محقق شده است و پس از انحلال سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ادامه مطالعات آمایش سرزمینی دچار سردرگمی شده است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۹).

از سوی دیگر حافظنیا و همکاران در مقاله‌ای با عنوان تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی نوشته‌اند: جنوب شرق ایران با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیک فوق‌العاده اقتصادی، امنیتی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی واجد کارکردهای تولیدکننده قدرت در کشور است که تاکنون مورد غفلت واقع شده و با وجود دارا بودن پتانسیل‌های فوق‌الذکر که دیگر مناطق ایران فاقد چنین پتانسیل‌هایی هستند، یکی از عقب‌مانده‌ترین مناطق کشور به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و محیطی محسوب می‌شود (حافظنیا و رومینا، ۱۳۸۹).

طاوسی، در مقاله خود به این نکته اشاره دارد که با توجه به محور شرق در تجارت داخلی و خارجی ایران و ویژگی‌های خاص این منطقه می‌توان از این طرح به عنوان یکی از پروژه‌های کلان کشور یاد کرد (طاوسی، ۱۳۹۱).

۲- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی - تحلیلی، و روش گردآوری اطلاعات به شکل کتابخانه‌ای است و ترکیبی از منابعی چون مقالات، کتب، مجلات، فصلنامه‌ها و اینترنت می‌باشد. این تحقیق با بررسی اجمالی مقالات و مطالعات انجام‌شده در مورد سرزمین مکران، اطلاعاتی را در مورد نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه، استخراج و سپس با استفاده از روش SWOT به طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل و در نهایت نتیجه‌گیری پرداخته است.

۳- تجزیه و تحلیل داده‌ها

۳-۱- تاریخچه و جغرافیای مکران

سواحل مکران، به طول تقریبی ۷۰۰ کیلومتر از بخش شرقی تنگه هرمز (بندر تیاب) تا بندر گواتر حد فاصل مرز ایران و پاکستان قرار دارد. این سواحل بخش شمالی دریای عمان را پوشش می‌دهد و مشتمل بر شهرستان‌های چابهار، کنارک، جاسک و سیریک می‌باشد (اطلس، ۱۳۹۵)

شکل (۱): تصویر ماهواره‌ای از سواحل مکران (منبع سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح)

در سنگ‌نوشته‌های روزگار هخامنشی نیز نام این سرزمین مکا یا مکران آمده‌است. بر روی کتیبه بیستون در نزدیکی کرمانشاه، داریوش اول شاه هخامنشی، از سرزمین مکا یا مکران به عنوان چهاردهمین استان از ۲۳ ایالت شاهنشاهی خود نام برده است (پارساپور، ۱۳۸۹). ناحیه مکران در گذشته به لحاظ قرارگرفتن بر سر راه جاده ادویه موقعیت ممتازی داشته است. جاده ادویه که یک شاهکار مهندسی راه‌سازی به‌شمار می‌رود. در گذشته، تجار محصولاتی مانند پارچه و ادویه را از هندوستان وارد جنوب ایران و از آنجا به شهرهای داخلی منتقل می‌کردند، از این رو، جاده مذکور به اسم ادویه شهرت یافت. یکی از مسیرهای این جاده از بندر تیس، (مکران) فرات و هرات، و مسیر دیگر آن از بندر هرمز قدیم یا همان هرموز در میناب و جرین از بخش های رودان میناب، جیرفت، کرمان، یزد و بی‌هق بوده است.

تمامی ایالت مکران در دوره صفویه و قاجار تا سال‌های ۱۸۵۰ بخشی از سرزمین ایران بوده است. از این دوره نقشه‌هایی به زبان فرانسه و انگلیسی وجود دارد که ایالت مکران را بخشی از قلمرو ایران نشان می‌دهد. همچنین بعضی منابع عربی و اسلامی دریای ساحل مکران را با نام دریای مکران معرفی کرده‌اند که امروزه با نام دریای عمان نامیده می‌شود. بنا بر گواهی منابع تاریخی، از قدیم‌ترین روزگاران، این بخش از دریای بزرگ پارس همواره دریای مکران خوانده می‌شد، هرچند که ظاهراً گاهی قسمت جنوبی آن را بحر عمان می‌نامیده‌اند (پارساپور، ۱۳۹۰).

از اواخر قرن نوزدهم که انگلستان بر شبه قاره هند تسلط کامل پیدا کرد و می‌خواست در آب‌های جنوب ایران نیز حضوری فعال داشته باشد، مسقط و سرزمین عمان را تحت سلطه خود درآورد. از این زمان به بعد، دولت انگلیس کم‌کم نام عمان را برای دریای مکران به کار برد. در حقیقت، خطوط ساحلی ایران در دریای عمان، دروازه ورود ایران به دریای عمان و اقیانوس هند می‌باشد و تنها نقطه‌ای در سواحل ایران است که راه به اقیانوس داشته و به صورت مستقیم تا قطب جنوب امتداد می‌یابد. این منطقه با دریای عمان پیوند دارد و همین امر سبب شده است تا از وسعتی متنوع و در نوع خود کم‌نظیر

بهره‌مند گردد. بخشی از این وادی، دارای طبیعتی کوهستانی است. اما، بر اثر مجاورت با دریای عمان و بهره‌گیری از بادهای موسمی، اقلیم متفاوتی نیز به‌دست آورده است.

وسعت منطقه و مجاورت آن با دریای عمان، موجب بروز تنوع در پوشش گیاهی و غنای منابع طبیعی تجدیدشونده گردیده است. جنگل‌های بی‌نظیر حرا در خلیج گواتر و مجموعه‌ای از کهنسال‌ترین درختان کشور به نام «انجیر معابد» در مناطقی چون لیپار چابهار و روستاهای رمین، تیس، کوبان زر و غیر آن روئیده‌اند، و این درختان دارای عمری بیش از صد سال می‌باشند (کرم‌نیا، ۱۳۹۱). در منطقه مکران به وجود سه خلیج پزم، چابهار و گواتر می‌توان اشاره کرد. این سه خلیج به ترتیب از غرب به شرق، بخش عمده‌ای از کرانه‌های زیبای ساحلی این منطقه را تشکیل می‌دهند. این خلیج‌ها، محصول عملکرد بزرگ مقیاس عوامل زمین‌شناسی و هیدرودینامیکی در منطقه ساحلی مکران می‌باشند (احمدی، ۱۳۹۲).

شکل (۲): نقشه سرزمین مکران (منبع: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح)

وسعت سرزمین مکران در طول تاریخ به دلایل گوناگون تغییر کرده است. منطقه‌ای که در ساحل دریا قرار دارد و نام ساحل یعنی دریای مکران بر آن دریا نهاده شده بود. معمولاً از میناب تا گواتر یا به روایتی دیگر تا کراچی که از شهرهای مهم پاکستان است را شامل می‌شده است. تمام شهرهای مکران در ساحل دریا یا نزدیک به آن واقع شده‌اند. مهم‌ترین بندر تجاری و بازرگانی ایالت مکران بندر «تیز» یا «تیس» بوده است. این شهر که یک بندر بین‌قاره‌ای محسوب می‌شود، در آفریقا با مصر و حبشه و زنگبار؛ در آسیای مرکزی با هند و سند (پاکستان) و در خاورمیانه با کشورهای عربی مانند عمان و بحرین مناسبات تجاری داشت. این بندر امروزه اعتبار گذشته خود را از دست داده است و به صورت یک روستای ساحلی در ۹ کیلومتری شمال بندر چابهار در کرانه شرقی خلیج چابهار جای دارد. مقدسی، جغرافی‌دان قرن چهارم، بندر تیز را بارانداز معروف، پر از نخلستان، دارای چندین کاروان‌سرا، مسجدی زیبا و مردمی میانه‌حال معرفی می‌کند. گواه ایجاد تمدن‌های بزرگی در این منطقه کشف آثار و اشیاء در لادیز در شهرستان میرجاوه با قدمت ده هزار ساله و وجود قلعه و بنای دیگر در کنار فرهنگ و میراث معنوی ارزشمند این دیار موسیقی سنتی با ده‌ها ابزار و آلات موسیقایی، آیین و آداب مرسوم بومی با گوشه‌های بکر فرهنگی، زبان و پوشاک که نشان‌دهنده تاریخ، تمدن و فرهنگی گرانسنگ در این منطقه از کشور است (اطلس تاریخ دریانوردی ایران، ۱۳۹۵).

۳-۲- تحلیل SWOT

مدل SWOT یکی از ابزارهای راهبردی مقایسه نقاط قوت و ضعف درون‌سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون‌سیستمی می‌باشد. بر اساس این مدل، یک راهبرد مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر ممکن و ضعف‌ها و تهدید را به حداقل ممکن می‌رساند (پیرس و رایبسون، ۱۳۸۵). در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل عوامل و شرایط بیرونی و درونی و میزان تأثیرگذاری هر یک از آنها بر کارکردهای منطقه مکران، مطالعه‌ای انجام شد و داده‌ها به شرح جداول (۱) و (۲) به‌دست آمد.

جدول (۱): عوامل خارجی (فرصت‌ها)

ردیف	فرصت‌ها
۱	وجود بندر چابهار به عنوان ورود به کریدورهای جهانی و قابلیت آن برای تبدیل به مگاپورت
۲	وجود بندر چابهار به عنوان دروازه مبادلات
۳	نزدیکی به بازارهای مصرف سوخت جهان از جمله چین و ژاپن
۴	وجود بازارهای مرزی متعدد
۵	توجه روسیه به دسترسی به آب‌های دریای عمان در جهت موازنه قدرت با آمریکا در خلیج فارس
۶	وجود چندین کشور محصور در خشکی در آسیای میانه به ویژه افغانستان
۷	مشارکت بین‌المللی برای بازسازی افغانستان
۸	تقاضای روز افزون مراودات بین‌المللی در کشورهای آسیای میانه
۹	جاذبه‌های توریستی و تاریخی منطقه
۱۰	جذب سرمایه خارجی و جذب تکنولوژی
۱۱	زمینه‌های مناسب برای تولید انرژی‌های نو مانند انرژی‌های باد و خورشید

با توجه به جدول (۱) مهم‌ترین فرصتی که منطقه مکران با آن روبروست وجود بندر چابهار است. این بندر می‌تواند نقش بزرگ‌ترین پایانه اقتصادی در شرق کشور را ایفا نماید. بنابراین با توجه به اینکه چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران (پارساپور، ۱۳۸۹) است، توسعه این بندر از مهم‌ترین نکات توسعه سرزمینی مکران است. اگر راه ساحلی دریای عمان، از بنادر جاسک، چابهار و گواتر بگذرد، ارزش حقیقی سرزمین، به طور خارق‌العاده‌ای نمایان خواهد شد. چابهار، به لحاظ دارا بودن موقعیت خاص جغرافیایی، نظیر داشتن خلیج وسیع، ژرفای مناسب، سواحل سنگی و جاذبه‌های تاریخی منحصر بفرد می‌تواند نقش عمده‌ای در صنعت گردشگری کشور داشته باشد؛ این امر تحولی در منطقه ایجاد می‌کند و به یکی از منابع مهم درآمد کشور تبدیل خواهد شد. همچنین وجود منابع طبیعی مانند انرژی خورشیدی و بادهای محلی می‌تواند به منبع بالارزشی برای تولید انرژی‌های نوین تبدیل شود.

جدول (۲): عوامل خارجی (تهدیدها)

ردیف	تهدیدها
۱	قرار گرفتن در مسیر بین‌المللی مواد مخدر
۲	مجاورت با منطقه نا امن پاکستان و افغانستان وعدم ثبات سیاسی در این کشورها
۳	درگیری‌های قومی و مذهبی در پاکستان
۴	حمایت چین و آمریکا از بندر گواتر پاکستان
۵	قاجاق گسترده سوخت
۶	وجود شکاف‌های مذهبی و دامن زدن به آن در منطقه توسط نیروهای بیگانه از جمله عربستان
۷	تبلیغات منفی در سطح جهانی علیه ایران

با توجه به جدول (۲) مهم‌ترین تهدید خارجی که منطقه مکران با آن روبروست بحث امنیت و همجواری با دو کشور متشنج پاکستان و افغانستان است. ایران در قسمت شرق و جنوب کشور بیش از ۱۸۰۰ کیلومتر مرز مشترک با دو کشور افغانستان و پاکستان دارد، که به عنوان دو کشور بی‌ثبات و جنگ‌زده و مرکز صادرات مواد مخدر به سایر کشورهای جهان شناخته شده‌اند. بدون شک مجاورت با کشورهایی مثل پاکستان و افغانستان که از ثبات سیاسی برخوردار نیستند و تولیدکننده و صادر کننده مواد مخدر می‌باشند، یکی از مهم‌ترین عوامل تهدید برای این منطقه محسوب می‌شود. به علاوه، درگیری‌های قومی و مذهبی در این کشورها بی‌تأثیر در میان اقوام و طوائف این منطقه نیست. در این میان نقش کشور عربستان در دامن‌زدن به این مشکلات را نمی‌توان نادیده گرفت. یکی دیگر از تهدیدات، حمایت چین و ایالات متحده آمریکا از رشد و توسعه بندر گواتر پاکستان می‌باشد، که می‌تواند یکی از عوامل بازدارنده توسعه منطقه مکران باشد و در رشد و توسعه بندر چابهار تأثیر منفی بگذارد.

جدول (۳): عوامل داخلی (نقاط قوت)

ردیف	نقاط قوت
۱	موقعیت سوق‌الجیشی بنادر این منطقه نسبت به سایر بنادر ایران
۲	دور بودن منطقه مکران از منطقه پرتش خلیج فارس
۳	وجود مرزهای آبی و خاکی طولانی
۴	همجواری منطقه مکران با آب‌های آزاد بی‌المللی در سرتاسر مرز جنوبی و کشورهای پاکستان و افغانستان و پنج کشور آسیای میانه
۵	دسترسی به بازار ۳۵۰ میلیون نفری پاکستان، افغانستان و آسیای میانه
۶	وجود کشورهای فارسی‌زبان تاجیکستان و افغانستان
۷	توجه مسئولین کشور به توسعه منطقه مکران

با توجه به جدول (۳) مهم‌ترین نقطه قوت منطقه مکران، موقعیت جغرافیایی آن است، زیرا در حال حاضر از مجموع ۳۱ استان کشور، استان‌های گیلان، مازندران و گلستان با دسترسی به دریای خزر در شمال و استان‌های خوزستان، بوشهر، هرمزگان و سیستان و بلوچستان در جنوب با دسترسی به آب‌های خلیج فارس و دریای عمان، استان‌هایی هستند که امکان استفاده از روش حمل‌ونقل دریایی برای تجارت فرامرزی را فراهم می‌کنند. یادآوری این نکته ضروری است که در سراسر جنوب کشور از خلیج چابهار در جنوب شرقی تا بندر خرمشهر در جنوب غربی، وجود خط ساحلی باعث شده است تا بیشترین درصد تجارت بین‌المللی کشور در جنوب فقط از طریق حمل‌ونقل دریایی میسر شود. در حالی که در شرق، غرب و بخشی از شمال کشور امکان استفاده از دیگر روش‌های حمل‌ونقلی از جمله ریل، جاده و خط لوله وجود دارد (حسن‌زاده، ۱۳۹۰). متأسفانه فرهنگ و بافت کشور ما تا کنون دریامحور نبوده است و توجه زیادی به این بخش از کشور نشده است.

بنادر این منطقه به دلیل همجواری منطقه مکران با آب‌های آزاد بین‌المللی در سرتاسر مرز جنوبی و کشورهای پاکستان و افغانستان و پنج کشور آسیای میانه (ازبکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان) که از طریق ترکمنستان در محدوده شرقی و شمالی، نیازهای ارتباطی این کشورها را که به غیر از پاکستان همگی کشورهای محصور در خشکی هستند، برطرف می‌نماید، برای فعال‌سازی محور ترانزیتی و ارتباط کشورهای افغانستان و آسیای میانه با سایر کشورها از طریق دریا از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشند (پارساپور، ۱۳۸۹). علاوه بر آن بازار پرجمعیت این کشورها مکان مناسبی برای رونق تجاری بنادر این منطقه به منظور رفع نیازهای آنها باشد.

جدول (۴): عوامل داخلی (نقاط ضعف)

ردیف	(نقاط ضعف)
۱	انزوای جغرافیایی و دوری از مرکز
۲	ضعف و کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌خصوص حمل‌ونقل هوایی
۳	پراکندگی کانون‌های زیستی و فعالیت در این منطقه
۴	تراکم نسبی کم جمعیت
۵	کمبود ریزش‌های جوی و منابع آب
۶	نبود ارتباطات ریلی
۷	فقر فرهنگی حاکم در جامعه
۸	پایین بودن مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای
۹	پایین بودن سطح سواد مردم
۱۰	کمبود منابع آب و خاک مساعد
۱۱	شرایط اقلیمی نامناسب
۱۲	بیابانی بودن بخش‌های بزرگی از این منطقه
۱۳	دور بودن از مراکز و محورهای اصلی توسعه پایدار کشور
۱۴	وجود بندر رقیب گوادر در پاکستان

با توجه به جدول (۴) مهم‌ترین نقاط ضعف داخلی که منطقه مکران با آن روبروست عبارت است از: شرایط جغرافیایی منطقه مانند بیابانی بودن بخش‌های بزرگی از این منطقه، کمبود منابع آب و خاک مساعد، شرایط اقلیمی نامناسب، دور بودن از مراکز و محورهای اصلی توسعه پایدار کشور، کمبود ریزش‌های جوی و منابع آب و انزوای جغرافیایی و دوری از مرکز که همه این عوامل دست به دست هم داده و شرایط را برای عدم موفقیت برنامه‌های

قبلی فراهم نموده است. به علاوه، عوامل انسانی مانند پایین بودن تراکم جمعیت، پراکندگی کانون‌های زیستی و فعالیت در این منطقه، فقر فرهنگی حاکم بر جامعه، پایین بودن سطح سواد مردم و پایین بودن مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای از عوامل تأثیرگذار بر عدم توسعه منطقه می‌باشد. با توسعه مراکز دانشگاهی و فرهنگی و جذب حداکثری مشارکت‌های مردمی می‌توان نسبت به رشد و توسعه منطقه امیدوار بود. شرایط اقتصادی مانند ضعف و کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌خصوص حمل‌ونقل هوایی، نبود ارتباطات ریلی و وجود بندر رقیب گوادر در پاکستان هم به عوامل دیگر اضافه شده است. بدون شک نبود زیرساخت‌های لازم مانند ضعف و کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقلی به‌خصوص حمل‌ونقل هوایی، نبود ارتباطات ریلی و دوربودن از مراکز و محورهای اصلی توسعه پایدار کشور شرایط را برای پیشرفت و رشد دشوارتر می‌کند.

در روش تحلیل SWOT قوت‌ها، فرصت‌ها، ضعف‌ها و تهدیدات شناسایی می‌شود و از میان راهبردهای مختلف، راهبردی که قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر ممکن و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند، انتخاب می‌شود. به طور کلی برای توسعه یک بندر، چهار راهبرد متفاوت می‌توان ارائه کرد: (۱) راهبرد تهاجمی (SO): هدف از این راهبرد، استفاده از نقاط قوت داخلی است تا از فرصت‌های خارجی بهره‌برداری شود و با بهره‌گیری از نقاط قوت، فرصت‌ها به حداکثر برسد، (۲) راهبرد بازنگری (WO): هدف از این راهبرد، بهره‌برداری از فرصت‌های موجود در محیط داخل برای برطرف کردن نقاط ضعف داخلی است، (۳) راهبرد تنوع (ST): هدف از این راهبرد، استفاده از نقاط قوت به منظور کاهش و از بین بردن اثرات ناشی از تهدیدات موجود می‌باشد و (۴) راهبرد تدافعی (WT): هدف از این راهبرد کم کردن نقاط ضعف داخلی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی می‌باشد. با استفاده از روش تجزیه و تحلیل SWOT، اطلاعات مربوط به منطقه مکران در جدول (۵) جمع‌بندی و مناسب‌ترین راهبرد انتخاب شد.

جدول (۵): نقاط قوت و ضعف و راهبردهای ممکن

شرایط درونی		شرایط بیرونی
نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)	
SO	WO	(O) فرصت‌ها
راهبرد تهاجمی	راهبرد بازنگری	
ST	WT	(T) تهدیدات
راهبرد تنوع	راهبرد تدافعی	

جدول (۵): نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

نقاط قوت (Strengths)	شرایط درونی	شرایط بیرونی
<ul style="list-style-type: none"> *موقعیت سوق‌الجیشی بنادر این منطقه نسبت به سایر بنادر ایران *دور بودن منطقه مکران از منطقه پرتنش خلیج فارس *وجود مرزهای آبی و خاکی طولانی *همجواری منطقه مکران با آب‌های آزاد بی‌المللی در سرتاسر مرز جنوبی و کشورهای پاکستان و افغانستان و پنج کشور آسیای میانه *دسترسی به بازار ۳۵۰ میلیون نفری پاکستان، افغانستان و آسیای میانه *توجه مسئولین کشور به توسعه منطقه مکران 	<p>نقاط ضعف (Weaknesses)</p> <ul style="list-style-type: none"> *انزوای جغرافیایی و دوری از مرکز *ضعف و کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌خصوص هوایی *پراکندگی کانون‌های زیستی و فعالیت در این منطقه *تراکم نسبی کم جمعیت *کمبود ریزش‌های جوی و منابع آب *نبود ارتباطات ریلی *فقر فرهنگی حاکم در جامعه و پایین بودن سطح سواد مردم *پایین بودن مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌های منطقه ای *کمبود منابع آب و خاک مساعد برای کشاورزی *شرایط اقلیمی نامناسب *بیابانی بودن بخش‌های بزرگی از این منطقه *دور بودن از مراکز و محورهای اصلی توسعه پایدار کشور *وجود بندر رقیب گوادر در پاکستان 	<p>فرصت‌ها (Opportunities)</p> <p>وجود بندر چهار به عنوان ورود به کریدورهای جهانی و قابلیت آن برای تبدیل به مگاپورت و دروازه مبادلات</p>
<p>SO راهبرد تهاجمی</p> <p>چگونه می‌توان با بهره‌گیری از نقاط قوت حداکثر بهره‌برداری را از فرصت‌ها انجام داد؟</p>	<p>WO راهبرد بازنگری</p> <p>چگونه با بهره‌گیری از فرصت‌ها می‌توان نقاط ضعف را به نقاط قوت تبدیل کرد یا از شدت نقاط ضعف کاست ؟</p>	

<p>*زمینه‌های مناسب برای تولید انرژی‌های نو مانند انرژی‌های باد و خورشید با توجه به بیابانی بودن بخش‌های بزرگی از منطقه مکران</p> <p>*فعال نمودن بازارهای متعدد مرزی و ایجاد اشتغال برای مردم منطقه با توجه به کمبود منابع آب و خاک مساعد و شرایط اقلیمی نامناسب .</p> <p>*استفاده از جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی منطقه، توسعه تأسیسات ساحلی و استفاده از سواحل زیبا و بکر دریای عمان با توجه به پراکندگی کانون‌های زیستی و فعالیت در این منطقه</p> <p>* توجه سران کشور به توسعه محور شرق با عنایت به دور بودن از مرکز و محورهای اصلی توسعه پایدار کشور و انزوای جغرافیایی و دوری از مرکز این منطقه</p> <p>* وجود بندر چابهار به عنوان ورود به کریدورهای جهانی و دروازه مبادلات با وجود بندر رقیب گوآتر در پاکستان و توسعه آن توسط چین و آمریکا .</p>	<p>* توسعه و گسترش بندر چابهار به واسطه دور بودن آن از منطقه پرتش خلیج فارس</p> <p>*تاسیس و گسترش منطقه آزاد تجاری در منطقه چابهار به منظور دسترسی به بازار های مصرف سوخت جهان از جمله چین و ژاپن و</p> <p>همچنین دسترسی به بازار ۳۵۰ میلیون نفری کشورهای آسیای میانه (کشورهای محصور در خشکی)</p> <p>*سرمایه گذاری در جهت توسعه تجاری، صنعتی و حمل‌ونقل بازار اشتغال توجه به اهمیت روسیه در دسترسی به آب‌های دریای عمان در جهت موازنه قدرت با آمریکا در خلیج فارس و عدم دسترسی کشورهای آسیای میانه به آب‌های آزاد و تقاضای روز افزون مراودات بین‌المللی با این کشورها</p> <p>* امکان استفاده از پتانسیل‌های ایران در جهت مشارکت بین‌المللی برای بازسازی افغانستان</p>	<p>نزدیکی به بازارهای مصرف سوخت جهان از جمله چین و ژاپن</p> <p>وجود بازارهای مرزی متعدد</p> <p>توجه روسیه به دسترسی به آب‌های دریای عمان در جهت موازنه قدرت با آمریکا در خلیج فارس</p> <p>وجود چندین کشور محصور در خشکی در آسیای میانه به ویژه افغانستان</p> <p>مشارکت بین‌المللی برای بازسازی افغانستان</p> <p>تقاضای روزافزون مراودات بین‌المللی در کشورهای آسیای میانه</p> <p>جاذبه‌های گردشگری و تاریخی منطقه</p> <p>جذب سرمایه خارجی و جذب فناوری‌های نوین</p> <p>زمینه‌های مناسب برای تولید انرژی‌های نو مانند انرژی‌های باد و خورشید</p> <p>توجه سران کشور به توسعه محور شرق</p>
<p>WT راهبرد تدافعی</p> <p>چگونه با کاهش دادن نقاط ضعف می‌توان تأثیر تهدیدات را کاهش داد یا حذف کرد؟</p> <p>*جولوگیری از مسیر بین‌المللی مواد مخدر و قاچاق کالا و سوخت</p> <p>*همکاری‌های منطقه‌ای همانند کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن)</p> <p>*رایزنی در جهت برطرف نمودن اختلافات قومی و قبیله‌ای در منطقه</p> <p>* اتخاذ سیاست‌هایی که شکاف‌های موجود را به حداقل برساند</p>	<p>ST راهبرد تنوع</p> <p>چگونه با استفاده از نقاط قوت می‌توان اثر تهدیدات را حذف یا کاهش داد؟</p> <p>*استفاده بهینه از موقعیت ممتاز چابهار در تمامی عرصه‌ها از جمله انتقال انرژی و کالا</p> <p>*ایجاد و توسعه زیر ساخت‌ها و تأسیسات مرتبط در محورهای ترانزیتی منطقه</p> <p>* کمک نمودن به ثبات و امنیت کشور افغانستان</p> <p>* اتخاذ سیاست‌های دیپلماتیک چندجانبه در پایان بخشیدن به درگیری‌های قومی و مذهبی در پاکستان و گروه‌های تروریستی</p>	<p>تهدیدات (Threats)</p> <p>* فرار گرفتن در مسیر بین‌المللی مواد مخدر</p> <p>*مجاورت با منطقه نا امن پاکستان و افغانستان وعدم ثبات سیاسی در این کشورها</p> <p>*درگیری‌های قومی و مذهبی در پاکستان</p> <p>*حمایت چین و آمریکا از بندر گوآتر پاکستان</p> <p>*قاچاق گسترده سوخت</p> <p>*وجود شکاف‌های مذهبی و دامن زدن به آن در منطقه توسط نیروهای بیگانه از جمله عربستان</p> <p>تبلیغات منفی در سطح جهانی علیه ایران</p>

۴- نتیجه‌گیری

به سبب وجود بندر چابهار (تنها بندر اقیانوسی ایران) در منطقه مکران، این منطقه می‌تواند شاهرگ ارتباطی ایران برای توسعه همه‌جانبه، ترانزیت و گسترش ارتباطات در همه ابعاد با سایر کشورها باشد. مدیریت کار آمد و تعامل با سازمان‌های تجارت جهانی و همچنین استفاده از تجربه کشورهای توسعه‌یافته بی‌شک می‌تواند راهگشای رسیدن به بسیاری از اهداف بزرگ کشورمان باشد. با توجه به موقعیت ویژه این منطقه، آمایش این سرزمین می‌تواند آغازی برای پایان بن‌بست‌های موجود اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد و توسعه آن وابسته به طراحی سیاست‌های کارآمد و استفاده بهینه از کارکردهای این منطقه از کشور می‌باشد.

مراجع

۱. ابراهیم زاده، عیسی. (۱۳۸۹). آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی محیطی در جنوب شرق ایران، تهران، انتشارات اطلاعات.
۲. اطلس تاریخ بنادر و دریانوردی ایران. (۱۳۸۹). سازمان بنادر و دریانوردی.
۳. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ رومینا، ابراهیم. (۱۳۸۴). تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرقی ایران در راستای منافع ملی (فضای مورد غفلت) مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران، تهران.
۴. حسن‌زاده‌محمدی، محمدعلی. (۱۳۹۰). اقتصاد حمل‌ونقل دریایی، نشر آرامش، چاپ پنجم.
۵. احمدی، حسین؛ ملک محمودی، نازیبا. (۱۳۹۲). امنیت فرهنگی پشتوانه اقتدار ملی در منطقه مکران. رشد آموزش جغرافیا.
۶. پارساپور، روزبه. (۱۳۸۹). آمایش سرزمین دریای عمان (بنادر چابهار، جاسک و کنارک). ماهنامه خلیج فارس و امنیت.
۷. پارساپور، روزبه. (۱۳۹۰). دریای مکران، ماهنامه خلیج فارس و امنیت.
۸. ستاری‌فر و همکاران. (۱۳۸۸). تعامل ملی، منطقه‌ای و جهانی. فصلنامه جغرافیا و توسعه سال هفتم، شماره ۱۴.
۹. نصیری، حسین. (۱۳۸۱). امنیت ملی پایدار. مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال نوزدهم، شماره ۱۱ و ۱۲.